

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з дисципліни

«Економічна теорія»

на тему:

«Вплив фінансових криз на циклічний розвиток економіки»

Студентки II курсу, групи ФСГ-21
напряму підготовки 6.030508 - Фінанси
і кредит

Мартюк О. Є.

Керівник: к.е.н., Вірковська А.А.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії: _____
(підпис) (Науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище та ініціали)

(підпис) (Науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище та ініціали)

(підпис) (Науковий ступінь, вчене звання, посада, прізвище та ініціали)

План

Вступ

1. Теоретичні основи макроаналізу фінансових криз
2. Аналіз впливу фінансових потрясінь в Україні на коливання макроекономічних індикаторів
3. Запобігання фінансовим кризам в рамках макроекономічної політики національної економіки

Висновки

Список використаних джерел

Вступ

Актуальність теми дослідження. Економіка будь якої країни проходить, періодично повторюючи періоди росту обсягів національного виробництва та їх скорочення. Ідентичність, динамка та стабільність процесу повторів проходження національною економікою певних станів дає можливість стверджувати про циклічність її розвитку.

Циклічність вважається закономірним явищем фінансово-господарського життя спільноти в умовах ринку і виробництва, що розвивається. При цьому коливання фаз що знижуються та фаз, що підвищуються в процесі економічного зростання супроводжуються істотними модифікаціями в структурі економіки, динаміці цін, обсягах виробництва, співвідношеннях продуктивності праці і доходів, нагромадженні і споживанні, виробництві засобів виробництва і виробництві предметів споживання.

Функціонування ринкової економічної системи в умовах відкритості економіки та глобалізації неминуче стикається з кризовими явищами. Одним з основних недоліків ринкової системи є те, що ринкове саморегулювання на певному етапі зумовлює циклічність економічного розвитку та економічну кризу. Головна фаза циклу Світова економічна криза 2008-2009 року не обійшла і Україну. Криза в Україні пов'язана з незавершеністю деяких важливих процесів ринкової трансформації, вузькістю внутрішнього ринку, залежністю від зовнішньої кон'юнктури, низьким рівнем економічного суверенітету в умовах високого рівня доларизації економіки, великим зовнішнім боргом, випереджальним зростанням фінансового сектора у відриві від реального, відсталою структурою економіки та її надмірною енергомісткістю.

Зі становленням циклічності економічного руху фінансові кризи стають однією з форм прояву економічних криз. За циклічної кризи починається перенакопичення капіталу у трьох формах вираження: товарного (зростання нереалізованої продукції); виробничого (збільшення недовантаження виробничих можливостей, зростання безробіття); грошового (збільшення кількості грошей, невкладених у виробництво).

За умов стабільної економіки, тобто за умов стабільного рівня виробництва та стабільної швидкості обороту грошей, в монетаристській економічній політиці панує твердження про те, що інфляція визначається як добуток відносного дефіциту бюджету на швидкість обороту грошей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням причини економічної кризи та економічних циклів присвячено багато досліджень представників різних економічних течій та шкіл. У працях класичної економічної теорії А. Сміта, Д. Рікардо, Т. Мальтуса, а також К. Маркса аналізується криза як економічна категорія, називаються причини економічної кризи перевиробництва. Представники неокласичної економічної теорії Дж. Кейнс, Ф. Мізес, С. Фішер, М.І. Туган-Барановський називають причини економічної циклічності; марксист М. Кондратьєв розкриває суть економічних циклів, називаючи їх "довгими хвилями". Серед вітчизняних економістів, які досліджували ці питання: А. Анікін, А. Гальчинський, В. Геєць, З. Луцишин, С. Мочерний, Н. Янковський та ін.

Мета дослідження. Проаналізувати сутність та причини виникнення економічної кризи ринкової економічної системи в глобальному середовищі через призму аналізу та використання зарубіжного досвіду. Показати вплив світової фінансово-економічної кризи на вітчизняну економіку та назвати головні внутрішні та зовнішні причини виникнення та поглиблення економічної кризи в Україні. З'ясувати особливості її протікання, соціально-економічні наслідки, вплив на циклічні коливання у світі та визначити шляхи подолання негативних економічних явищ.

Об'єктом дослідження є показники макроекономічного розвитку України.

Предметом дослідження є фінансові кризи в Україні та світі.

Методи дослідження. Методологічними засадами курсової роботи є положення фінансової теорії, наукові праці вчених, які стосуються проблем фінансової кризи, а також законодавчі і нормативні акти України, а також використано метод спостереження та метод порівняльного аналізу.

1. Теоретичні основи макроаналізу фінансових криз

Поняття криза (від грецьк. *krisis* — рішення, поворотний пункт, результат) означає, насамперед, різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан. Криза — неминучий супутник, фаза життєвого циклу будь-якої системи, у тому числі фінансової (банківської). З одного боку, вона є найважливішим елементом саморегулювання, оскільки оголює межу розвитку, а з другого — дає імпульс розвитку, стимулюючи перехід до нового стану рівноваги. При цьому в період кризи ускладнено чи унеможливлено виконання системою своїх функцій, збереження властивостей. В умовах кризи спостерігаються порушення рівноваги, стан нестабільності й руйнування цілісності системи. Із загальнотеоретичної точки зору криза спричиняє якісні зміни в системі, тобто появу і зникнення елементів композиції та відносин [3].

З огляду на те, що кризи надзвичайно різноманітні як за своїми причинами, так і за проявами, не існує усталеної, прийнятої всіма точки зору щодо більшості аспектів даної проблематики. Дискусія між ученими, чиновниками і підприємцями свідчить, що вони по-різному розуміють слово "криза".

Криза — це багатоаспектна економічна категорія, система поглядів на економічну сутність якої перебуває в стані розвитку. Можна виокремити три підходи до визначення сутності кризи: 1) криза як значна проблема або ситуація з високою ймовірністю негативних наслідків; 2) криза як природний процес у життєдіяльності системи; 3) криза як порушення рівноваги соціально-економічної системи. Під кризою слід розуміти фактичний або потенційно можливий стан нестійкого функціонування системи, в якому може опинитися будь-яка з її підсистем. При цьому криза є результатом взаємодії шоків і вразливості.

Розмаїття причин і величезні масштаби втрат дозволяють класифікувати кризи як складне багатofакторне явище, що вимагає системного підходу до його аналізу і попередження. Теорії криз (виробничі, обмінні, психологічні, монетарні теорії перенакопичення) по-різному інтерпретують причини їх виникнення, взаємозв'язок і взаємозумовленість окремих їх різновидів. Вирізняють такі кризи:

становлення, керівництва, регулювання і координації, від бюрократизації системи, системи як такої тощо. Банкрутства господарюючих суб'єктів можуть бути пов'язані з трьома типами кризи: кризи самої організації як системи; кризи у зовнішньому середовищі; кризи як усередині організації, так і в зовнішньому середовищі підприємницької діяльності.

Певні пояснення причин економічних криз дає теорія "довгих хвиль" видатного російського вченого-економіста М. Кондратьєва. Проте, мабуть, недаремно Е. ван Бем-Баверк говорив, що теорія криз у жодному разі не може досліджувати тільки окрему групу явищ в економіці. М. Туган-Барановський вважав, що проблема криз може бути задовільно вирішена лише на основі правильної теорії ринку. При цьому він констатував, що сучасна йому економічна наука в особі більшості її представників знаходилася на позиції помилкової теорії ринку, отже, немає нічого дивного в тому, що проблема криз виявилась їй не під силу. У 1894 році вийшла друком відома праця М. Туган-Барановського "Промислові кризи в Англії, їх періодичність та вплив на народне життя". У свою чергу, І.І. Петражицький називав М. Туган-Барановського автором новітньої (на той час. — О.Б.) і найбільш видатної теорії економічних криз, визнаної в західній економічній літературі, і зазначав, що він створив відповідний науковий напрям і школу, однак наголошував, що ця теорія не вирішує основної загадки циклічності капіталістичного розвитку. Але саме М. Туган-Барановський дійшов висновку, що загальноекономічна криза починається з фінансової.

За визначенням іншого славнозвісного економіста Й. Шумпетера, "найкращий слов'янський економіст" М. Туган-Барановський перший у світі розробив учення про закономірність циклічності системної економічної динаміки, пов'язаної з періодичністю промислових криз як чинника, що впливає на зміни в народному житті, тобто на соціальну сферу економіки. Він показав закономірність не тільки виникнення криз, а й їх подолання завдяки активізації інвестиційної та соціальної політики. Причому М. Туган-Барановський чи не вперше звернув увагу на необхідність саме соціальної, а не політичної спрямованості економічного розвитку шляхом посилення соціальної політики

через гармонізацію диференційованих верств суспільства. Це було враховано вже в середині ХХ ст. стокгольмською школою наукової економічної думки і відкрило шляхи самозбереження та розвитку капіталізму через його шведську модель, яка найуспішніше реалізована сьогодні саме у скандинавських країнах, що за рівнем життя останніми роками посідають перші місця серед найрозвинутіших країн світу.

Г. Хульсман у своїй статті "Загальна теорія циклів помилок" зазначає: "Повторювані групи помилок є наслідком дій держави, які самі по собі можуть інтерпретуватися як прояв помилок. Вони рано чи пізно ведуть до криз (депресій). Існує багато різних видів циклів: грошовий бізнес-цикл, воєнно-імперіалістичний цикл, цикл соціального захисту тощо". На його думку, монетарний бізнес-цикл заснований на "втручанні держави в грошову політику в цілому (часткове резервування, розширення повноважень центрального банку, паперові гроші), а не на простому збільшенні кількості грошей як такому. Це пояснює той факт, що збільшення нормальних грошей (наприклад, золота) не веде до циклу "бум — рецесія", а також вирішує проблему очікувань".

Узагалі наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. багато учених приділяли увагу теорії економічних криз і циклів: В. Джевонс, Р. Макдональд, Т. Уільямс (Великобританія), Ж. Лескюр, А. Афталъон, М. Ленуар (Франція), А. Шпитгофф, К. Каутський (Німеччина), Т. Веблен (США), К. Віксель (Швеція), В. Парето (Італія), А. Парвус (І.Л. Гельфанд — Росія). Вони вивчали рух цін та процентних ставок у ХІХ ст. і виявили, що "звичайні" ділові цикли Жюглара доповнюють довгострокові коливання світової кон'юнктури. І вже у 1913 році, тобто перед Першою світовою війною, голландський економіст Я. ван Гельдерен уперше узагальнив тезу про наявність довгострокових економічних циклів, що охоплюють усі сторони відтворювального процесу і є цілком самостійним явищем. Але до їх відкриття залишалося ще майже десять років, хоча тезу про єдиний економічний (діловий) цикл Жюглара було спростовано на початку 1920-х років, коли американські вчені Дж. Кітчін і В. Крам визначили короткострокові фінансові цикли довжиною 2—4 роки, що дістали назву циклів Кітчїна.

В економічній науці під кризою розуміють граничне загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі; переломний момент у послідовності подій і дій; переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на якому вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування; ситуативну характеристику функціонування будь-якого суб'єкта як наслідок невизначеності в його зовнішньому і внутрішньому середовищі; періодично повторюване явище в розвинутому ринковому господарстві, що виражається в надвиробництві товарів, які не знаходять збуту, в погіршенні всіх економічних показників.

З точки зору М. Бунятяна, професора Тифліського політехнічного інституту, економічна криза — органічний розлад господарського життя, що має своїм наслідком втрату статків і доходів або повну економічну загибель значної частини підприємців. Втрати як масове явище є лише зовнішнім проявом економічної кризи, але це ще не криза. Масові втрати можуть бути викликані зовнішніми обставинами, наприклад землетрусами, пожежами, військовою агресією, але вони ще не є симптомами економічної кризи, а стають такими, вважає М. Бунятян, лише в результаті органічного розладу народного господарства. На думку вченого, за характером розладу економічного життя, яким і зумовлюються втрати, економічні кризи можна поділити на кризи виробничі і кризи розподілу господарських благ. Останні, у свою чергу, поділяються на екзогенетичні (екзогенні) й ендогенетичні (ендогенні).

Виділяє він і чисту кризу збуту, кризи надвиробництва і кризи спекуляції.

За характером зовнішнього зв'язку з різними сферами виробничого процесу насамперед розрізняють;

— загальні економічні кризи, що вражають виробничий процес у цілому і тією чи іншою мірою стосуються всіх сторін економічного життя;

— спеціальні кризи, для яких сферою прояву виявляються окремі галузі господарського життя і окремі стадії виробничого процесу, де вони виступають або самостійно, або як часткові явища загальної економічної кризи. Серед

останніх дослідник виокремлює кризи виробництва (аграрні, виробничі, торговельні) і кризи обігу відповідно до двох фаз відтворювального процесу. При цьому торговельні кризи він поділяє на кризи товарні (товарного обігу) і біржові (обігу капіталу) [7].

Кредитні кризи, якщо вони не є наслідком грошової, можуть виникати і в окремих сферах господарського життя, але завдяки чутливості кредитної системи легко набувають загального характеру і поширюються на весь репродукційний процес. Однак, незважаючи на це, грошові та кредитні кризи можна розглядати як спеціальні види криз — або як окремі прояви загальної кризи, або як загальні кризи спеціального характеру. При цьому кредитна криза вражає передусім найслабшу сферу господарської діяльності, а згодом поширюється й на інші сфери.

Незважаючи на свою спустошливу дію, кредитна криза, на думку М. Бунятяна, має й позитивний бік: вона перша перевіряє на міцність основи господарського ладу і усуває помилкові прояви економічного життя, а особливо дефекти в організації кредитної системи; встановлює, хоч і тимчасово, границі здорового розвитку кредитування, яке має бути обмежене рамками, сумісними з іншими умовами організації економіки, із гарантуванням рухливості кредитного обігу.

Дослідниками, які вивчають стан справ у США, також вводиться поняття кризової економіки ". При розгляді питання про антикризове регулювання економіки слід мати на увазі, що є різні типи економічних криз, які, природно, вимагають різних підходів. Найбільш поширеними в ринкових економіках є циклічні кризи, тісно пов'язані з циклами оновлення капіталу. Для запобігання їм уряди країн вживають заходи антициклічного регулювання, а за умов, коли така криза вже настала, — заходи щодо стимулювання сукупного попиту.

Останні базуються на теоретичних засадах, сформульованих Дж. Кейнсом і розвинутих стосовно сучасних умов представниками неокейнсіанства. У сучасній світовій економіці для регулювання циклічного спаду економіки характерне застосування певного комплексу інструментів монетарної та фіскальної політики

держави. Це, як правило, не потребує прийняття будь-яких спеціальних законодавчих актів, оскільки провадиться в рамках звичайних регулюючих повноважень уряду і центрального банку країни.

Особливе значення має регулювання процентної ставки центрального банку як найбільш гнучкого інструмента, що зумовлює зміни попиту. Серед інших інструментів можна назвати закони, що регулюють діяльність найбільш чутливих елементів ринкової інфраструктури — фондових бірж і валютних ринків. Їх діяльність може тимчасово призупинятися в разі виникнення значних коливань, які перевищують встановлені граничні межі й загрожують економічній стабільності країни в цілому.

Складнішим випадком є так звані структурні кризи, які є наслідком або накопичення в економіці протягом тривалого часу певних структурних диспропорцій, які уряд країни своєчасно не помічає, або раптової зміни економічного середовища під впливом зовнішніх факторів (такою була, зокрема, структурна криза, що виникла під впливом "нафтового шоку" на початку 1970-х років). Структурна криза, на відміну від циклічної, потребує надзвичайних урядових заходів (аж до надзвичайних законів, якими запроваджується антикризове регулювання). Проте у кожному конкретному випадку таке регулювання є досить специфічним, оскільки спрямоване не тільки на блокування симптомів, а й, насамперед, на ліквідацію причин конкретної структурної кризи.

І нарешті, є системні кризи. Прикладом такої кризи була Велика депресія; саме така криза охопила пострадянські країни, в тому числі й Україну, в 1990-х рок. Системні кризи виникають унаслідок того, що перестають функціонувати базові механізми і стимули економічного розвитку, деградують основні фактори суспільного виробництва. Подолання такої кризи можливе лише в результаті системного реформування, яке здійснюється на підставі багатьох законів, що формують їх правову основу.

Слід зазначити, що у світових кризах останнього періоду (світова фінансово- економічна криза 1997—1999 років, глобальна економічна криза 2001—2002 років) дедалі очевидніше поєднуються різні типи криз, що значно

ускладнює механізми антикризової політики. Так, криза 1997—1999 років була зумовлена не тільки значним циклічним "перегрівом" економіки країн Східної Азії, а й глибокими структурними дисбалансами у ній, більше того — істотними структурними диспропорціями у світовій економічній системі.

Проте можна говорити і про певні системні проблеми, що лежали в її основі, зокрема невідповідність темпів лібералізації міжнародних економічних зв'язків і масштабів діяльності транснаціональних економічних структур, з одного боку, і механізмів міжнародного регулювання — з другого. Сучасний глобальний економічний спад є наслідком не тільки певного коригування зростання у високотехнологічному секторі економіки США, а й вразливості глобальної світової економіки, проти якої поки що не знайдено системних засобів подолання.

Як свого часу вважав англійський економіст Р. Хоутрі, під час фази піднесення банківська система має тенденцію утримувати процентну ставку на надто низькому рівні; ціни зростають, і спостерігається кредитна інфляція. За його теорією, причиною криз стає штучне звуження емісійними банками грошової пропозиції. Рано чи пізно банки змушені вживати заходів для захисту своїх резервів — вони підвищують процентну ставку, чим викликають кризу або депресію.

Натомість американський економіст Г. Хаберлер зазначав, що пояснення наведеного вище феномену, відрізнялися від того, що пропонував І. Фішер та інші автори. Цих учених об'єднувала думка, що дія дестабілізуючих чинників проявляється через зміни в рівні цін, що, у свою чергу, через розширення і стиснення кредиту і грошей впливає на економічну систему.

У періоди спаду й наступної стагнації спостерігається різке зростання державних витрат, зумовлене збільшенням кількості безробітних і супутніми соціальними витратами, а також необхідністю негайної фінансової підтримки стратегічно і соціально значущих галузей економіки. Крім того, падіння курсу національної валюти в результаті економічного спаду спричиняє номінальне збільшення витрат держави на обслуговування державного боргу. При цьому окремі чинники можуть мати протилежний вектор впливу на державні витрати.

Скажімо, якщо економічний спад зумовлений, подібно до світової економічної кризи 1929 року, раптовим скороченням платоспроможного попиту, то його результатом, як правило, є уповільнення інфляції і навіть тимчасове зниження цін, що, у свою чергу, гальмує зростання державних витрат. Однак у сучасному світі економічний спад зумовлений переважно збільшенням витрат (наприклад, через зростання цін на нафту та інші корисні копалини, підвищення вартості робочої сили, пожорсткішення екологічних норм і стандартів безпеки тощо). Подібний спад супроводжується спалахом інфляції, яка змушує державу збільшувати свої витрати.

Сучасні дослідники виокремлюють і такий різновид фінансово-економічних криз, як інфляційна криза, однак по-різному пояснюють її причини і перебіг, співвідношення між базовою і загальною інфляцією та обґрунтовують шляхи подолання (мінімізації) надмірного інфляційного тиску.

Період із кінця 1960-х і до середини 1980-х років увійшов в економічну історію як період Великої інфляції. Таку назву було дано за аналогією з Великою депресією, що вже само по собі натякає на те, наскільки тяжким був той період для економіки. "Велика інфляція зруйнувала Бреттон-Вудську систему фіксованих обмінних курсів, збанкрутила немалу частину банківського сектору, серйозно вдарила по основному капіталу в США і сприяла нерівномірному перерозподілу доходів", — писав про той час відомий американський економіст А. Мельцер, радник президентів Дж. Кеннеді і Р. Рейгана. Витоки проблеми варто шукати у США, які на роки прирекли весь західний світ на високу інфляцію і самі постраждали від своєї політики більше за інших.

У США інфляція, що в 1964 році становила близько 1 %, у 1980-му досягла піка в 14,8 % — для розвинутої країни такий показник зростання цін просто руйнівний. Не дивно, що між 1965 і 1983 роками США перенесли кілька болісних рецесій. Чому все це сталося? Насамперед, через надто м'яку монетарну і фіскальну політику, впевнений А. Мельцер.

Влада не бажала піднімати ставки, побоюючись безробіття, і збільшувала бюджетні видатки в умовах в'єтнамської війни і "холодного" протистояння з

СРСР. До того ж і ФРС, і міністерство фінансів вважали своїм пріоритетом підтримку високих темпів зростання економіки, а не боротьбу з інфляцією. А потім, коли у Вашингтоні все-таки вирішили, що з підвищенням цін слід боротися, інакше економічного піднесення не бачити, настав 1973 рік з нафтовим ембарго і злі- том цін на енергоносії. Ситуація просто вийшла з-під контролю. Упоратися з інфляцією вдалося лише в 1983 році, для чого монетарній владі довелося так сильно "закрутити гайки", що на початку 1980-х США поринули в період економічного спаду, який став найтривалішим і найважчим з часів Великої депресії.

Кілька років тому конференція ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD) обурила апологетів глобалізації доповіддю, в якій стверджувалося, що від глобалізації виграли в основному західні країни, а з держав, що розвиваються, очевидну вигоду одержав лише Китай. Дослідники робили наголос на прибутках від лібералізації торгівлі й оцінювали їх у 50—90 млрд дол. США на рік.

Крім того, вони стверджували, що міжнародний поділ праці, який склався в останні десятиліття, є сприятливим для розвинутих країн, а решта відстають за визначенням. У доповіді підкреслювалося, що перенесення багатьох складальних майданчиків до країн з дешевою робочою силою допомогло розвинутим країнам упоратися з інфляцією, оскільки вартість виробництва товарів знизилася. Тепер, схоже, бідні країни ще сильніше допоможуть багатим державам у боротьбі з інфляцією. Останні просто експортуватимуть її до країн, що розвиваються, точніше кажучи, вони вже це роблять. У період Великої інфляції тісно інтегрувалися між собою в торговельному і фінансовому сенсі лише країни Заходу і Японія — вони і постраждали.

Отже, під фінансовою кризою розуміється різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінових показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників.

З метою подолання негативних явищ в економіці та створення сприятливих умов, які б спонукали її до швидкого виходу з кризи, держава повинна запровадити ряд стратегічних програм, насамперед, програми інвестиційного розвитку, спрямовані на стимулювання розвитку вітчизняного виробництва; платоспроможного попиту населення; розвитку малого і середнього бізнесу, що, в свою чергу, сприятиме зайнятості населення; впровадження ресурсозберігаючих технологій, що призведе до зниження витрат виробництва продукції; відновлення надання пільгових кредитів населенню та підприємцям; стимулювання розвитку аграрного сектору, особливо його головної галузі – сільського господарства і т.д.

В умовах економічної кризи, яка охопила реальний і фінансовий сектори економіки, держава повинна використати всі наявні інструменти для відновлення довіри до грошової одиниці, кредитно-банківської системи, довіри між учасниками ринку. Система фінансових інститутів повинна забезпечити макроекономічні пропорції між споживанням, заощадженням та інвестиціями.

2. Аналіз впливу фінансових потрясінь в Україні на коливання макроекономічних індикаторів

Досвід майже трьох століть підтверджує, що фінансові кризи погано піддаються прогнозуванню, однак суспільство навчилося досить ефективно їх локалізувати. Якщо держава зуміє своєчасно скоротити видатки бюджету й зупинити спад виробництва, фінансова криза не матиме серйозного руйнівного впливу. Практика свідчить, що не завжди вдається вжити антикризових заходів, якщо перетинаються й суперечать між собою інтереси різних суспільних і політичних сил. Тоді криза стає затяжною й увесь її тягар лягає на доходи населення.

На момент настання світової фінансової кризи економіка України була на підйомі. І дійсно, з 2000 р. до третього кварталу 2008 р. економіка країни зростала в середньому на 7,5% на рік. Фіскальна політика залишалася досить поміркованою — дефіцит бюджету не перевищував 1,5% ВВП (за винятком 2004 р., коли проходили президентські вибори), а розмір зовнішнього державного боргу скорочувався. Потужний зовнішній попит, якому сприяло стрімке зростання в країнах з економікою, що розвивається, стимулював експорт, обсяги якого росли рекордними темпами — на 50% у річн. обчисленні за перші три квартали 2008 р. З іншого боку, через значне збільшення імпорту, сальдо поточного рахунку платіжного балансу залишалося від'ємним з 2006 р. Однак дефіцит рахунку поточних операцій повністю фінансувався за рахунок значних надходжень іноземного капіталу. У 2005-2008 рр. чисті прямі іноземні інвестиції в Україну в середньому складали \$8 млрд. на рік. Це дозволило Національному банку України накопичувати валютні резерви, які наприкінці вересня 2008 р. сягнули \$37 млрд [19].

Міжнародна криза ліквідності, яка швидко розповсюдилася світом восени 2008 р., перервала цикл зростання України та багатьох інших країн з економікою, що розвивається. Зменшення схильності до ризику та падіння вартості активів і цін на товари позбавили світові ринки ліквідності, заморозивши багато життєво важливих сегментів міжнародного фінансового посередництва. Зокрема, чимало

ринків, що розвиваються, зіштовхнулися з суттєвим скороченням експорту і/або раптовою зміною напрямку потоків іноземного капіталу. В результаті, ставало все важче обслуговувати та рефінансувати зовнішні борги, передусім тим країнам, які на момент виникнення кризи мали слабкі макроекономічні показники та великий зовнішній борг.

В умовах погіршення зовнішнього економічного середовища Україна зазнала одного з найглибших економічних спадів та однієї з найсильніших девальвацій валюти під час найважчих етапів кризи. Восени 2008 року національна валюта знецінилась більш ніж на 50% відносно долара США, фондовий індекс ПФТС скоротився на більш ніж 70%, а реальний ВВП знизився на 8% та 19% в річному обчисленні в останньому кварталі 2008 р. та першій половині 2009 р. відповідно. Більше того, лише за останні два місяці 2008 р. експорт товарів скоротився на 16% в річному обчисленні, а в січні-липні 2009 р. — аж на 49%.

Хоча нещодавно темпи економічного спаду України уповільнилися, в цілому економічні умови залишаються складними. Починаючи з квітня-травня 2009 р. з'являється все більше ознак того, що економічна корекція вже досягла дна в таких ключових секторах, як промисловість, торгівля та будівництво. І дійсно, спад в промисловості сповільнився з 34% у річному обчисленні в січні 2009 р. до 23% у серпні 2009 р. На другу половину 2009 р. прогнозується подальше поліпшення економічної ситуації за рахунок низької статистичної бази та завдяки відновленню товарно-матеріальних запасів і впровадженню фіскальних стимулів. Зміцнення світової економіки також сприятиме швидшому відновленню України. У другому кварталі 2009 р. почалися процеси відновлення в декількох великих розвинених країнах (Німеччина, Франція, Японія) та країнах, що розвиваються (Китай, Індія, Бразилія). Тим не менш, у 2009 році ВВП України може скоротитися приблизно на 14%. Ймовірно, це падіння буде сильнішим, ніж в багатьох інших країнах, що розвиваються.

У цьому документі коротко окреслені основні економічні труднощі, що постали перед Україною. Непропорційно сильний вплив нещодавньої

міжнародної кризи ліквідності на Україну порівняно з іншими подібними країнами, вимагає ретельної оцінки економічних умов та економічної політики, що передували кризі. Глибоке розуміння цих проблем необхідне для того, щоб оцінити ефективність вжитих антикризових заходів. Більше того, цей аналіз допоможе визначити поточні заходи макроекономічної політики, що сприятимуть швидкому та стабільному економічному відновленню.

Вплив міжнародної кризи ліквідності на окремі країни

Країна	ВВП, % у річному обчисл., 1 кв. 2009 р.	Девальвація місцевої валюти відносно долара США
Україна	-20.3	58% (4 кв. 2008)
Латвія	-18	7.5% (1 кв. 2009)
Естонія	-15.1	3.4% (1 кв. 2009)
Литва	-13.6	6.8% (1 кв. 2009)
Тайвань	-10.2	3.2% (1 кв. 2009)
Сінгапур	-10.1	5.6% (1 кв. 2009)
Росія	-9.5	35% (жов.08- бер.09)
Словенія*	-8.5	
Мексика	-8.2	26% (4 кв. 2008)
Угорщина	-6.7	23% (жов. 08-бер. 09)
Румунія	-6.2	38% (жов. 08-бер. 09)

* офіційною валютою Словенії є євро

Джерело: The Economist, центральні банки відповідних країн, Міжнародний фонд Блейзера

Рис. 2.1. Вплив міжнародної кризи ліквідності на окремі країни [13]

Чому міжнародна криза ліквідності вплинула на Україну сильніше, ніж на інші країни, що розвиваються?

По-перше, Україна найбільше постраждала від міжнародної кризи ліквідності тому, що її економіка є дуже відкритою і водночас недостатньо диверсифікованою. Частка експорту становить 50% ВВП. Це не складало б проблеми, якби не той факт, що експорт країни здебільшого обмежується невеликою кількістю товарів з низькою доданою вартістю, зокрема металургійною та хімічною продукцією. Частка цих товарів складає більше 50% у загальному обсязі експорту товарів, в той час, як світовий попит на ці товари має тенденцію до значних коливань протягом глобальних бізнес циклів [23]. Ця мінливість зовнішнього попиту призводить до непередбачуваності та нестабільності

доходів від експорту. З іншого боку, товари з високою доданою вартістю, такі як машини, устаткування та транспортні засоби, складають лише 15% всього українського експорту. До того ж, експорт товарів України має вузьку географічну диверсифікацію. До ключових торговельних партнерів України належать лише декілька країн СНД та ЄС. Зокрема, сукупна частка Росії, Туреччини, Італії, Польщі, Білорусії та Німеччини разом складає близько половини всього експорту товарів України. Міжнародна криза ліквідності уповільнила світову економічну активність, суттєво знизивши світові ціни на товари (особливо сталь та хімічну продукцію). Все це викликало спад зовнішнього попиту на українські товари. Це означає, що залежність України від вузького кола товарів, що експортуються до невеликої кількості країн, помітно посилила негативні явища в реальному секторі, які й без того були загострені через падіння внутрішнього попиту. Обсяги експорту знизилися на 47% у річн. обчислені у першій половині цього року. Через свою залежність від експорту, промислове виробництво знизилося на 31%.

Джерело: UNComtrade, Міжнародний фонд Блейзера

Рис. 2.2. Структура експорту України за товарами, % до заг.обсягу, та основними країнами-партнерами, % до обсягу експорту відповідної товарної групи [17]

По-друге, за останні декілька років Україна залучила забагато зовнішніх позик для фінансування внутрішнього споживання та інвестицій. Міжнародна криза ліквідності призвела до зворотного руху потоків капіталу, що виснажило ліквідність банківського сектора, скоротивши кредитування, інвестиції та споживання. Все це негативно позначилося на економічній діяльності країни.

Окрім недостатньої диверсифікації експорту, були ще три причини, які пояснюють підвищену вразливість економіки України до зовнішніх фінансових потрясінь:

По-перше, в 2008 році Україна мала дуже великий дефіцит рахунку поточних операцій (РПО), що становив \$13 млрд. або 7% ВВП. В 2003-2007 рр. за рахунок сильної світової економіки зростання українського експорту складало в середньому 25% на рік, а під час світового товарно-сировинного буму у 2008 році сягнуло 50% у річн. обчисленні. Більше того, оскільки Україна майже не має власних енергетичних ресурсів, вона значно залежить від імпорту нафти та газу з обмеженої кількості країн-постачальників (а саме, Росії та Туркменістану). Таке недиверсифіковане постачання енергетичних ресурсів послабило конкурентоспроможність українських промислових виробників (передусім в хімічній та металургійній галузях), які не змогли швидко пристосуватися до зовнішніх шоків, пов'язаних зі зростанням цін на світових ринках енергетичних ресурсів. Також, значна частка енергоносіїв у структурі імпорту обумовила підвищену чутливість економіки до впливу глобальних товарних циклів.

Рис. 2.3. Зовнішня торгівля товарами та динаміка балансу рахунку поточних операцій в Україні [13]

Протягом 2006-2007 рр. зростання імпорту складало в середньому 30% на рік, а за перші дев'ять місяців 2008 р. обсяги імпорту збільшилися на 60% в річн. обчисленні. Таке прискорення темпів росту імпорту призвело до формування від'ємного сальдо РПО, починаючи з 2006 року. Незважаючи на рекордно високі темпи росту експорту, дефіцит РПО України у 2008 р. склав \$13 млрд. або 7% ВВП. Більше того, у 2008 році чимало аналітиків прогнозували, що у 2009 році від'ємне сальдо РПО зросте до \$24 млрд. або 13% ВВП. Світова криза ліквідності поставила під сумнів здатність країни фінансувати такий значний дефіцит, що створило суттєвий девальваційний тиск на валютний курс.

Другим важливим чинником вразливості України в 2008 році були значні обсяги зовнішнього боргу, що підлягали виплаті в короткостроковій перспективі. З початку 2006 року приватний сектор України активно залучав зовнішні позики. Загальний обсяг приватного зовнішнього боргу збільшився з \$28 млрд. на початку 2006 р. до \$85 млрд. на кінець червня 2008 р. Більше того, обсяг зовнішнього боргу, що підлягав виплаті протягом року, оцінювався приблизно в \$40 млрд.

Маючи лише \$35 млрд. валютних резервів, Україні було необхідно забезпечити рефінансування та реструктуризацію значної частини приватного зовнішнього боргу.

Рис.2.4. Валовий зовнішній борг за секторами економіки, млрд..дол.

[10]

По-третє, останні декілька років банківський сектор демонстрував надзвичайно стрімке, але нестійке зростання — більше 70% на рік. Такому зростанню сприяло поліпшення доступу до світових ринків капіталу, прихід на український ринок багатьох іноземних банків та м'яка внутрішня монетарна політика. Однак світова фінансова криза перекрила основне джерело такого зростання, а саме доступ українських банків до міжнародних кредитних ринків. В результаті, місцеві банки зіткнулися з підвищеним ризиком ліквідності та кредитним ризиком, оскільки стало складно рефінансувати зовнішній борг, що підлягав сплаті, в той час як обсяг негативно класифікованих кредитів (НКК) почав стрімко зростати. Згідно з НБУ, частка сумнівних та безнадійних кредитів зросла з 2,5% на початку 2008 року до майже 9% наприкінці червня 2009 року. Включаючи обсяги субстандартних кредитів, частка НКК у 2008 році склала 14,5%, що значно вище, ніж в інших подібних країнах. Окрім того, оскільки

більше половини всіх наданих в економіку України кредитів деноміновані в іноземній валюті, як позичальники, так і комерційні банки стали надзвичайно вразливими до валютних ризиків. Таке поєднання зростаючих ризиків в банківському секторі викликало занепокоєння щодо можливої неплатоспроможності банків, що, в свою чергу, підірвало довіру громадськості до банківської системи та спричинило масовий відтік депозитів. В результаті, з жовтня 2008 р. по квітень 2009 р. банківський сектор втратив майже 25% своїх депозитів, що ще більше ускладнило рефінансування зовнішнього короткострокового боргу та різко призупинило кредитну активність банків [16].

Протягом жовтня-грудня 2008 року гривня втратила більше 50% своєї вартості відносно долара США, що було однією з найсильніших девальвацій у світі.

Чому реальний сектор, включаючи ВВП та експорт, зазнав такого сильного спаду.

Нижче наведено малюнки, на яких відображене різке скорочення ВВП та експорту в грудні 2008 р. — січні 2009 р.:

Таке стрімке погіршення макроекономічних умов було спричинене наступними чинниками.

По-перше, проблеми з фінансуванням в банківському секторі та непослідовна монетарна політика призвели до скорочення банківського кредитування реального сектора. Дійсно, українські банки були не в змозі запозичувати на зовнішніх ринках в попередніх обсягах. В той же час зростання негативно класифікованих кредитів та значний відтік депозитів обумовили хронічний дефіцит ліквідності та перехід до більш консервативних підходів до банківського кредитування. Тим часом, значні валютні інтервенції, які зменшили надходження гривні, та посилення резервних вимог ще більше скоротили обсяг коштів, доступних для кредитування приватного сектора. Це означає, що погіршення умов кредитування мало вплинути на споживання та інвестиції значно сильніше, ніж під час попередніх фінансових криз, які пережила Україна. Більше того, економіка все ще потребує значних фінансових ресурсів для

модернізації застарілих основних фондів, фінансування розбудови інфраструктури, реалізації енергозберігаючих проектів та втілення майбутніх структурних реформ.

По-друге, при фінансуванні комерційних банків на початковому етапі кризи (очікуючи, що місцеві банки відновлять кредитування приватного сектора), використання цих коштів не було належним чином проконтрольовано. В результаті, більша частина цих коштів не була спрямована на збільшення банківського кредитування виробничих секторів, що відстрочило, таким чином, економічне відновлення. Судячи з усього, значна частина цих коштів була виведена з країни, що посилює зростання попиту на іноземну валюту.

По-третє, економічний спад в країнах — основних торговельних партнерах України, суттєво знизив попит на товари українського експорту, зокрема метали та хімічну продукцію. В поєднанні з різким падінням світових цін на товари, це призвело до скорочення промислового виробництва на 30% у річн. обчисленні, що негативно вплинуло на економіку країни в цілому.

Негативний вплив імовірної дестабілізації міжнародної фінансової системи накладається на внутрішні проблеми розвитку української економіки та специфіку нинішнього етапу українсько-російських відносин. Внутрішні проблеми розвитку української економіки зумовлені тим, що після глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. вітчизняна економіка не була реформована відповідно до нових вимог, які поставив на порядок денний новий етап розвитку міжнародних економічних відносин у сучасному глобалізованому світі. Звичайно, за такий короткий проміжок часу економіку держави масштабу України неможливо належним чином реформувати. Однак протягом 2010–2013 рр. ніяких економічних реформ в Україні по суті і не здійснювалось. Фактично після удару глобальної кризи вітчизняна економіка почала відновлюватись на вже усталених раніше засадах її функціонування.

Фінансові розриви, у яких часто бачать причину кризи, самі були лише одним з її наслідків. Їх різке зростання – результат не лише недбальства, а й падіння сировинної кон'юнктури. Саме з нього починаються проблеми, які ведуть

гривню до чергової програми фонду. Причому цей зв'язок виник до кризи 1998–1999 рр.: stand-by (1996-й, 1997 р.), EFF (1998 р.), знову stand-by (2008-й, 2010-й і 2014 р.), знову EFF (2015 р.). Усі зазначені програми (окрім stand-by 2010 р.) збіглися з часом сировинних рецесій і були спрямовані на стабілізацію курсу. Глибина його річних спадів досягала, відповідно, -104,3 % – у серпні 1999 р., -64,8 % – у вересні 2009-го і -182,8 % – у лютому 2015-го». Тому в результаті післякризового поновлення в Україні економічне поживлення 2010–2011 рр. змінилося фактичною стагнацією вітчизняної економіки у 2012–2013 рр., тим більше що, через пріоритет політичних цілей тодішньої державної влади і попри усталене скорочення золотовалютних резервів (ЗВР) Національного банку України, штучно підтримувався стабільний офіційний курс гривні. Внутрішня українська соціально-політична криза, яка наприкінці 2013 р. перейшла в гостру фазу, у I кварталі 2014 р. змінилася гібридною війною та прямою збройною агресією Росії проти України [18].

За відсутності розвинутих ринків капіталу та постійних очікувань високої інфляції заміщення активів стає частиною щоденної діяльності населення і бізнесу. Активи в іноземній валюті є своєрідною страховкою. Таким чином закладається підґрунтя для катастрофічних балансових ефектів та ефектів "завершення гри".

Зростання індексу споживчих цін у 2014-2015 роках стало приводом для занепокоєння українців. Швидка девальвація (ф'ючерс на курс долара до гривні) національної валюти, залежність від імпорту, війна та втрата території, підвищення комунальних тарифів, цін на пальне та їжу спричинили зростання ІСЦ і втрату довіри населення до гривні.

Цикл кризи 2008-2010 років повторився, але цього разу - з більшим розмахом. Гривня знецінилася на 93,5% у 2014 році та на 34% - у 2015 році. Логічно, що ІСЦ досягнув 49,6% в річному обрахунку за січень-серпень 2015 року.

Оскільки підґрунтя для заміни активів було закладене ще кризою 2008-2010 років, цього разу небезпечна динаміка набрала ще більшої швидкості. Події 2014 року заклали підґрунтя і для заміщення валюти.

Схожі тенденції спостерігалися в численних країнах упродовж 1990-х років. За даними МФВ, у 1990 році В'єтнам, Філіппіни, Ізраїль та Чилі зіткнулися з помірно високими - 14-67% - темпами інфляції та зростаючими темпами доларизації.

Перу та Аргентина опинилися у глибокому нокдауні внаслідок гіперінфляції (головний ворог ваших грошей) - 7 485% та 2 314% відповідно. На хвилі азійської кризи та дефолту Росії небезпечний цикл високої інфляції вдарив по Індонезії - інфляція 58% у 1998 році - та Росії - 86% у 1999 році. У цих країн було одне спільне явище: нестримна доларизація.

Класичний підхід до доларизації розглядав її як запас цінності в процесі заміщення активів. У минулому доларизація вимірювалася як відсоток жителів, які мали активи в іноземній валюті, не маючи при цьому зобов'язань в іноземних валютах.

Варто брати до уваги доларизацію як активів, так і зобов'язань, особливо в Україні, ризики в економіці якої стрімко зросли внаслідок системних та зовнішніх потрясінь і недавнього драматичного знецінення гривні.

Дехто може сказати, що ключовим чинником високих темпів доларизації в Україні є девальвація, а інфляція мала другорядне значення. Проте не варто поспішати з висновками. Необхідно розглянути наслідки для економіки і фінансової системи.

В міру того, як темпи доларизації зростають, незалежно від того, що було сильнішим чинником, зростають системні ризики та вразливість до зовнішніх шоків, а балансові ефекти стають більш глибокими.

Розміщений нижче графік показує, що основним чинником зростання доларизації в Україні була девальвація. Водночас, зважаючи на швидку втрату купівельної спроможності сімей, рекордну кількість банкрутств банків, важливу

роль імпорту стратегічних товарів, втеча до активів в іноземній валюті була логічною.

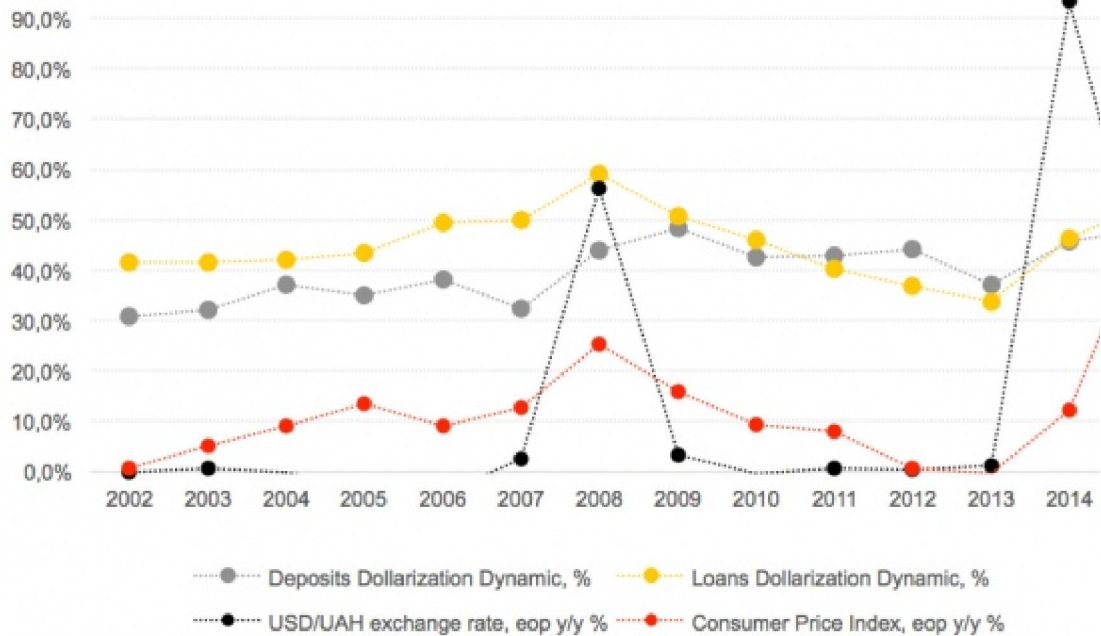

Рис. 2.5. Доларизація депозитів і позик порівняно з девальвацією та інфляцією [13]

Сірим кольором - доларизація депозитів, жовтим - доларизація позик, чорним - обмінний курс, рік до року, червоним - індекс споживчих цін, рік до року

Криза 2008 року довела, що переважаюча тенденція доларизації зобов'язань привела країну до жорсткого потрясіння. Після тієї кризи рівень доларизації зобов'язань знижувався прогресивно аж до катастрофічної девальвації 2014 року.

З поточними рівнями доларизації активів, зобов'язань та ІСЦ економіка і фінансова система знаходяться в небезпечній ситуації, у якій подальші зрушення в девальвації та інфляції можуть мати непередбачувані наслідки.

Упродовж десятиліття Ізраїль знизив рівень доларизації з 28% до 19%, Чилі - з 19% до 9%, Індонезія - з 20% до 15%. В'єтнам, Перу та Росія зазнали більших труднощів за останні 30 років. Отже, в Україні виникає невідкладна потреба вжити негайних заходів в дусі згаданих успішних прикладів.

3. Запобігання фінансовим кризам в рамках макроекономічної політики національної економіки

Світова економіка ніколи не перебувала в стані спокою. За таких нестабільних умов її функціонування, коли процвітання економіки змінюється крахом або панікою - виникає криза. Наслідками цього явища є зниження національного доходу, зайнятості населення і виробництва продукції. Закономірною рисою кризи є її циклічність, що проявляється в досягненні її критичної точки і починається погравлення в економіці. Тобто, довготривала тенденція до економічного росту економіки переривається та ускладнюється інфляцією, безробіттям та іншими небажаними наслідками.

За такими умовами Україна зіткнулася з серйозними викликами щодо запобігання різкому знеціненню національної валюти й утримання цінової стабільності, уникнення колапсу кредитної системи і підтримання дієздатної платіжно-розрахункової системи, припинення руйнівних процесів ерозії внутрішніх депозитів і втечі резидентів від національної валюти, зменшення масштабів виведення іноземних капіталів і гарантування зовнішньої платоспроможності країни [14].

У даний час провідні фахівці у сфері міжнародних фінансів вважають, що найбільш адекватним показником достатності офіційних валютних резервів є їх відношення до накопиченої суми зовнішніх зобов'язань. Обсяг міжнародних резервів України покривав лише 22,6% зовнішніх зобов'язань її резидентів.

Механізм виникнення кризових явищ на фінансовому ринку України зводиться до такого:

- значний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу та його подальше зростання в умовах падіння світових цін на металопродукцію поєднуються зі скороченням припливу прямих, портфельних та фінансових інвестицій.

- зниження курсу національної валюти за наявності значних валютних дисбалансів у банківському секторі, зменшення реальних доходів населення і наростання негативних тенденцій у сфері виробництва виливаються в істотне погіршення якості банківських активів, а вилучення внутрішніх депозитів та

зменшення доступності зовнішнього фінансування – у звуження пасивної бази банківських установок.

- погіршення цінової кон'юнктури на світових товарних ринках, зменшення доступності зовнішнього фінансування, вихід іноземних інвесторів з фінансового ринку України, а також зниження довіри до банківської системи стають чинниками знецінення національної валюти.

- зменшення надходження нових позик в умовах високого рівня зовнішньо-боргового навантаження, а також масове вилучення короткострокових фінансових вкладень нерезидентами загострюють проблеми ліквідності для вітчизняних позичальників і породжують суттєвий тиск на офіційні валютні резерви.

- продовження кризи на світовому ринку та суттєва присутність іноземного капіталу на ринку банківських послуг України обумовлюють можливість імпорту фінансової нестабільності іноземними банками через поширення «ефектів зараження». Частка банків з іноземним капіталом в активах банківської системи України наближається до 50%, а чиста зовнішня позиція України у відношенні до міжнародних банків становить 9,5% ВВП.

Натомість всі наслідки допомоги Україні будуть лише позитивними. Допомагаючи Україні захищатися, Європа непрямо захищає і себе.

Навіть більше: надання Україні фінансової допомоги полегшить стабілізацію української економіки, а непрямо - також надасть європейській економіці вкрай необхідний їй стимул, заохочуючи експорт та інвестиції в Україну. Можна також сподіватися, що проблеми Росії та прогрес України переконують президента Володимира Путіна облишити як безнадійні свої спроби дестабілізувати Україну.

На жаль, ані європейська громадськість, ані європейські лідери, здається, не переймаються такими міркуваннями. Європа виглядає небезпечно несвідомою того, що вона непрямо піддається російській військовій агресії і намагається вести справи у звичайному режимі. Вона поводить з Україною як просто ще з однією країною, котра потребує фінансової допомоги, причому, на відміну від Греції чи Ірландії, Україна навіть не є країною, важливою для стабільності євро.

Переважає думка, що Україна страждає від більш-менш класичної кризи платіжного балансу, яка трансформувалась у банківську та боргову кризу.

Є міжнародні фінансові інституції, покликані давати раду таким кризам; але вони погано пристосовані для реагування на політичні аспекти української ситуації. Щоб допомогти Україні, Європейський союз у 2007 році розпочав підготовку Угоди про асоціацію з Україною, завершивши цю підготовку 2012 року, коли ЄС довелося мати справу з владою Віктора Януковича.

ЄС розробив детальний план кроків, які має здійснити український уряд, щоб отримати розширену допомогу. Відтоді в Україні відбулися революційні зміни, врахування яких вимагає корекції раніше розробленого плану; але цьому перешкоджають обтяжливі бюрократичні процедури ЄС.

Відповідно, проблеми України, зазвичай, формулюються у такій спосіб:

- Україна потребує міжнародної допомоги, бо зазнала потрясінь, які викликали фінансову кризу. Але потрясіння є скороминущими; щойно Україна оправиться від них, як зможе повернути борги своїм кредиторам. Це пояснює, чому головною інституцією для надання фінансової допомоги Україні було обрано Міжнародний валютний фонд.

- Позаяк Україна наразі не є членом ЄС, Європейські інституції (такі як Європейська Комісія та Європейський Центральний Банк), відіграють у допомозі їй лише другорядну роль.

МВФ радо скористався нагодою уникнути ускладнень, пов'язаних з потрійним наглядом з боку ЄС, ЄЦБ та самого МВФ, як це було із Грецією та іншими країнами.

Ця розстановка ролей також пояснює, чому допомога, запропонована МВФ, базується на надмірно оптимістичних прогнозах, і чому внесок МФВ, розміром близько \$17 мільярдів, значно перевищує допомогу Україні з боку різних європейських інституцій (загалом у перспективі близько \$10 мільярдів), і ще скромнішу допомогу з боку США.

- Оскільки Україна погано виконувала свої зобов'язання щодо попередніх програм МВФ, офіційні позикодавці наголошують, що Україна отримає допомогу

лише у відповідь на явні ознаки глибоких структурних реформ, а не як заохочення до проведення таких реформ.

- З цієї зручної перспективи, успішний опір попередньому уряду Януковича на Майдані, а згодом російська анексія Криму і влаштування сепаратистських анклавів на сході України здаються неістотними явищами. Вони розглядаються як суто тимчасові зовнішні потрясіння.

Такий погляд конче необхідно змінити. Народження нової України і російська агресія є не просто тимчасовими струсами, а історичними подіями. Замість мати справу із залишками приреченого на смерть Радянського Союзу, Європейський союз сьогодні зіткнувся з Росією, що йде на конфронтацію, перетворившись зі стратегічного партнера на стратегічного суперника.

На заміну комунізму, президент Путін запровадив націоналістичну ідеологію, яка базується на етнічному ґрунті, соціальному консерватизмі та квазірелігії: "братерство слов'янських народів", гомофобія та "свята Русь". Путін проголосив "англосаксонське панування у світі" ворогом Росії і решти світу. При цьому Путін багато чого навчився зі своєї війни 2008 року проти грузинського президента Міхеїла Саакашвілі.

Ту війну Росія виграла у військовому плані, але була менш успішною у своїх пропагандистських зусиллях. Згодом Путін розвинув цілковито нову стратегію, яка широко спирається на використання і пропаганди, і військових спецпідрозділів особливого призначення [20].

Прагнення Путіна відродити Російську імперію ненавмисно сприяло формуванню нової України, яка протистоїть Росії та прагне бути антиподом колишньої України, з притаманною їй корупцією і неефективним урядом.

Серед лідерів нової України є кращі представники громадянського суспільства: молоді люди, чимало з яких вчилися за кордоном, а по поверненні додому відмовилися працювати в уряді чи бізнесі, бо відчували огиду до обох. Багато з них знайшли собі місце у вищій школі, дослідницьких центрах та неурядових організаціях. Широкий волонтерський рух, який набув

безпрецедентної сили та масштабів, небачених в інших країнах, допоміг Україні вистояти проти російської агресії.

Члени цього руху ризикували своїм життям на Майдані заради кращого майбутнього і зараз сповнені рішучості не повторити помилок минулого, включно з політичним розбратом, який підірвав здобутки Помаранчевої революції. Політично активне громадянське суспільство є найкращим запобіжником проти повернення старої України: якщо політики загрузнуть у дріб'язкових чварах та корупції, які зруйнували стару Україну, активісти повернуться на Майдан.

Реформатори в новому українському уряді обстоюють програму швидких та радикальних реформ, які мають докорінно змінити суспільство.

Ця програма передбачає, зокрема, подолання корупції через скорочення бюрократії з одночасним підвищенням платні тим, хто залишиться на державній службі, а також розформування Нафтогазу – газової монополії, яка була головним джерелом корупції та бюджетного дефіциту в Україні.

Поширення міжнародних «ефектів зараження» на економіку України відбувається за такими основними каналами:

- загальні шоки: падіння світових цін на металопродукцію та підвищення боргових зобов'язань країн з ринками, що формуються, підривають фінансовий стан національних виробників і погіршують можливості обслуговування ними зовнішньо боргових зобов'язань.

- торговельні шоки: стагнація великих торговельних партнерів України зменшує попит на товари національного експорту, що, у свою чергу, призводить до відпливу капіталів, падіння цін на внутрішні активи і спекулятивних атак на валюту.

- фінансові шоки: фінансові кризи у провідних країнах світу змушують міжнародних інвесторів реструктурувати власні портфелі виходячи з вимог ліквідності, мотивів ризик-менеджменту. В умовах загального зниження цін на активи інвестори схильні до «скидання» найменш надійних активів, дохідність яких є найбільш вола тильною.

- інформаційні ефекти: валютна криза в одній країні «посилає сигнал» спекулянтам про можливість девальвації валюти країни зі схожими макроекономічними характеристиками.

Для зменшення гостроти фінансової кризи та її руйнівного впливу на економіку України першочергове значення має проведення зваженої макроекономічної політики та дійових структурних реформ у банківському секторі. Оскільки ключову роль у поширенні кризових явищ на фінансовому ринку України відіграла слабкість банківської системи, то й заходи антикризового управління повинні в першу чергу спрямовуватися на підвищення ефективності регулювання банківської діяльності: фінансове оздоровлення життєздатних банків, ліквідацію неплатоспроможних банків, удосконалення системи пруденційного регулювання.

Отже, для зменшення гостроти фінансової кризи необхідно вжити такі заходи:

- НБУ повинен застосовувати різноманітні механізми «кредитування надзвичайного стану» і виконувати для банків роль кредитора, що компенсуватиме їм вплив внутрішніх депозитів і припинення зовнішнього фінансування.

- у міру поглиблення кризових явищ виникне потреба у наданні урядом спеціальних гарантій кредиторам і вкладникам банків – бланкових гарантій, які матимуть обмежений період дії та поширюватимуться на операції життєздатних банків.

- у випадку розгортання повномасштабної фінансової кризи уряд за підтримки урядів основних міжнародних кредиторів України має ініціювати процес реструктуризації зовнішніх боргів корпоративних позичальників шляхом їх пролонгації на 3-4 роки за ставками, під які було надано первісні позики.

Таким чином фінансова криза в десятках країн вже на протязі багатьох років призвела до втрати близько 10-30% національних фінансових активів. За таких умов Україна зіткнулася з серйозними викликами щодо запобігання різкому знеціненню національної валюти й утримання цінової стабільності, уникнення

колапсу кредитної системи і підтримання дієздатної платіжно-розрахункової системи, зменшення масштабів виведення іноземних капіталів і гарантування зовнішньої платоспроможності країни. Існує багато засобів для подолання гостроти фінансової кризи які треба вживати [25].

Сучасна фінансова криза є попередженням про те, що епоха постеконічного, або постіндустріального суспільства - це код фінансової цивілізації, в якій проголошується множинність і диверсифікація, розмаїття і конкуренція парадигм, співіснування суперечливих елементів, визнання і підтримка розмаїтості сучасних проектів соціального життя, соціальних взаємовідношень. Криза, як це не парадоксально, додає «свіжої крові», тобто породжує велику кількість творчої різноманітності у всіх сферах діяльності людини, яка в будь-якому випадку «замикається» на фінансах. Вона активізує інтелектуальну сферу, що сприяє привнесенню нових форм раціонального вирішення проблем.

Причин для цього достатньо, але хотілося б звернути увагу на специфіку ринкових відносин у нашій країні, обумовлених особливою роллю чиновника. Трансформації вітчизняного буття в сторону приватизації не лише не зробило його «риночником», але, як це не парадоксально, ще більше переконало в необхідності максимально тривалого збереження свого домінуючого положення між виробниками й споживачами. Це дозволяє і надалі безконтрольно, «по-соціалістичному» непродуктивно присвоювати суспільне багатство, яке постійно зменшується.

На противагу західному вітчизняний досвід показав, що приватна власність зовсім не породжує з необхідністю капіталізм і ринок там, де вона введена. В цьому сенсі перекачування грошей з України в зарубіжні банки не є просто результатом поганої роботи правоохоронних органів, недосконалості законодавства, недалевидної і «немудрої» економічної політики. Адже ринок як економічний механізм прямої взаємодії між виробником і споживачем позбавляє чиновника основного джерела його збагачення - позаекономічного, адміністративного розподілу благ. Зрозуміло, чому в такому випадку ніхто не відміняє «депутатську

недоторканість», чому не зникає і не зникне корупція, не здійснюється реформа виборчої системи і все інше.

Множина цього іншого вселяє зневіру в те, що Україна з кризи вийде оновленою. Занадто тяжкий тягар зобов'язань і залежностей, породжених владою і закритим поділом приватної власності, не дає можливості увійти в поле трансформацій, які вимагають інноваційного мислення, здатного осягнути проблематичність сучасної соціоекономічної реальності, виявляти її специфіку й шукати шляхи виходу з кризових суперечностей.

Стан перманентного скандалу, який намагаються при цьому подати як «битву» за істину в «останній інстанції», вселяє сумнів у швидкому подоланні фінансової кризи. На фоні цього скандалу заяви деяких політиків першого президента про необхідність повернення до «моральних норм» видаються наївними й навіть несвоєчасними, хоча і вкрай потрібними. Адже зупинка на рубежі індустріалізму, тобто минулої епохи, продовжує на невизначений термін політичне й економічне панування розподільної бюрократії.

Не варто забувати, що глобалізація світового економічного й політичного простору в умовах нерівномірності суспільного розвитку України утворює об'єктивні перепони для постіндустріальної трансформації. І якщо так, то ми можемо говорити не про оновлення, не про подолання кризи, а про переживання, перецікування «лихої години». А хто чекає, той втрачає, оскільки знову перебуваємо в парадигмі наздоганяючого розвитку. Вихід не в очікуванні, не в сподіваннях, а в оновленні - свідомості, мислення, діяльності, свого ставлення до людини й Батьківщини, яку майже всі наші політики називають «ця країна».

Враховуючи, що ми живемо в умовах фінансової цивілізації, і визначає сьогодні все в світі в кінцевому випадку монетарний інтерес, то фінансові центри зроблять все необхідне, щоб соціальний світ і далі спирався на владу грошей. Отже, все буде робитися для зростання фінансової могутності одних і метушні із задоволення споживчих потреб всіх інших. В такому аспекті криза виступає таким видом сучасної війни, котрий є закономірним, або збалансованим кроком до

нового рівня впорядкованості соціуму, нового світового порядку, сутність якого залишиться тією ж: гроші, прибуток, влада.

Висновки

В умовах сучасної економічної кризи держава не має права відмовлятися від активної антикризової політики, що спирається на апробовані в розвинутих країнах засоби, вироблені кейнситами і реалізовані в них в ході реформування ринкової економіки в змішану, а після цього і в соціально орієнтовану економічну систему. Тільки тоді держава зможе в своїй політиці покластися на ідеї монетаристської концепції, коли будуть створені передова база для економічного зростання високоякісних, конкурентноспроможних товарів і послуг, розвинена ринкова економіка, в якій інтереси виробників і споживачів, продавців і покупців знаходитимуться в рівновазі.

Рівень таких меж для різних галузей встановлюється на підставі аналітичних та статистичних розрахунків. Це дасть змогу підняти платоспроможність працюючого населення за рахунок зростання їх доходів в результаті поступового збільшення рівня витрат на оплату праці на господарюючих суб'єктах незалежно від форм власності, а значить і вартість робочої сили. При встановленні жорсткого контролю з боку держави за повним і цільовим використанням цих коштів на промислових підприємствах, можливо буде менше техногенних катастроф та виробничих аварій з важкими наслідками.

Вихід України з кризи вимагає посилення державного втручання в елімінації таких негативних сторін економіки, як односторонність розвитку; високі темпи спаду виробництва; хронічна фінансова заборгованість і дефіцит державного бюджету; переважний експорт сировини та енергоресурсів; низький рівень технології і забезпеченості населення товаром народного споживання; високий рівень дитячої смертності і зниження тривалості життя; низький рівень життя і попиту; відсутність крупного національного частого капіталу і висока питома вага державного сектора в економіці; висока питома вага ручної, важкої праці в усіх галузях народного господарства.

Стабільного росту української економіки можна досягти лише через глибокі структурні та інституційні реформи, можливо, у контексті подальшого зближення з ЄС. ЄБРР вважає, що одним із найголовніших завдань уряду є стабілізація

фінансового сектора, щоб банки могли відновити позики сектору нерухомості, який в Україні зазнав найбільшого удару з усіх країн діяльності ЄБРР.

Подолання кризи - керований процес. Успіх управління залежить від своєчасного розпізнавання кризи, симптомів її настання. Ознаки кризи диференціюються, насамперед, за їх типологічною приналежністю. Такими ознаками можуть бути: масштаби, проблематика, гострота, галузь розвитку, причини, можливі наслідки і фаза прояву кризи.

У розпізнаванні кризи велике значення має оцінка взаємозв'язку проблем. Існування і характер такого взаємозв'язку може багато чого сказати і про небезпеку кризи і її характер. В управлінні соціально-економічною системою повинен функціонувати так званий моніторинг антикризового розвитку. Це контроль процесів розвитку і відстеження їхніх тенденцій за критеріями антикризового управління.

Але для такого передбачення необхідний чіткий набір ознак і показників кризового розвитку, методологія їхнього розрахунку і використання в аналізі. Передбачення криз можливе тільки на основі спеціального аналізу ситуацій і тенденцій. Взагалі в розпізнаванні криз беруть участь усі показники оцінювання стану соціально-економічної системи.

Антикризові заходи зі стабілізації економічної ситуації в Україні повинні спрямовуватись на:

- рекапіталізацію банківських установ за участю держави, норми якої повинні регулюватися на законодавчому рівні;
- зменшення вартості кредитних коштів, зокрема через зниження облікової ставки НБУ, зменшення вартості рефінансування та за рахунок залучення бюджетних коштів;
- підвищення ліквідності банків шляхом рефінансування із одночасним запровадженням контролю за використанням ресурсів;
- посилення ролі державних банків в процесі кредитування реального сектору економіки;

- підвищення захисту населення, яке зазнало втрат внаслідок нестабільності валютного курсу;

- підвищення захисту населення від необґрунтованого підвищення процентних ставок за користування кредитами тощо.

Отже, можна зробити висновок, що фінансова криза стала досить важливою проблемою сучасного світу. Вона оголила існуючі проблеми і в Україні. Проте у кожній кризі є як початок, так і своє завершення: після рецесії та, можливо, затяжної стагнації економіки рано чи пізно розпочнеться зростання. Зараз з'явилися реальні можливості переглянути пріоритети та виявити нові можливості.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про державний бюджет України на 2015 рік” // Відомості Верховної Ради України. – 2015.
2. Барановський О.І. Предтечі фінансових криз // Фінанси України. – 2011. – № 3.
3. Білорус О.Г. Сучасний погляд на глобалізацію в контексті економічного розвитку України // Фінанси України. – 2008. – № 1.
4. Біляцький С. Державне регулювання економіки в Україні - ключ до її стабілізації й відродження // Розбудова держави - 2014 - № 23.
5. Бобров Є.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України // Фінанси України. – 2008. – № 12.
6. Буковинський А.А., Гриценко А.А., Унковська Т.Є. Зростання корпоративного зовнішнього боргу України: макроекономічні наслідки та ризики для економіки // Фінанси України. – 2007. – № 10.
7. Василюк Р. Взаємозв'язок бюджетного дефіциту і державного боргу України // Вісник УАДУ. - 2012. - №4.
8. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання // Фінанси України. – 2008. – № 10.
9. Вахненко Т.П. Тягар державного боргу: теоретичний аспект // Економіка України, - 2009. - № 3.
10. Власюк О. Стабілізація економіки України: аналітична оцінка пріоритетів // Економіка України - 2007 - №12.
11. Гайдуцький П.І., Паливода К.В. Глобалізація економічної рецесії та фінансової нестабільності // Фінанси України. – 2011. – № 1.
12. Долішній М., Козоріз М. Головні напрямки стратегії виходу економіки України з кризи // Економіка України – 2009 - №4.
13. Кулицький С. Проблеми розвитку української економіки у контексті загрози дестабілізації міжнародних фінансових ринків [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 21. – С. 36–58. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr21.pdf>.

14. Лукінов І. Ринкові реформи у подоланні кризи // Економіка України – 2009 - №1.
15. Луніна І.О., Баліцька В.В., Коротневич О.В., Фронова Н.Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України// Фінанси України. – 2008. – № 12.
16. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Проблеми подолання негативного впливу глобальних диспропорцій та формування нового геофінансового механізму // Фінанси України. – 2014. – № 3.
17. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>);
18. Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>)
19. Бизнес (<http://www.business.ua>) – 2015. – 12.10
20. Дзеркало тижня. – 2015. – № 33, 35, 36 – 37, 41
21. Дзеркало тижня (<http://dt.ua>). – 2015. – 8–10.10;
22. Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>). – 2015. – 6, 9, 11, 15, 16, 30.10